

Байсеркеев Аскарбек Эсеновичтин «*Орто мектептерде табыгый предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн технологиялары*»-деген темада, 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (физика) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине экинчи расмий оппоненттин

П И К И Р И

1. Теманын актуалдуулугу. Биздин мамлекетибиздеги жалпы орто билим берүүнүн жаңы муундагы мамлекеттик жана предметтик стандарттары иштелип чыгып, анда жалпы билим берүүнүн мазмуну, максаты, милдеттери, ырааттуулугу жана билимди баалоо принциптери жаңы көз карашта аныкталып, анын негизинде базалык окуу пландары кайрадан такталып түзүлдү. Ошондой эле стандартта, окуучуларды компетенттүүлүккө багыттап окутуу менен, билим берүү сапатын жаңы деңгээлге көтөрүү милдети коюлган. Анын негизги компоненттеринин бири катары окутуу процессин өркүндөтүү маселеси коюлган. Окутуу процессинин эффективдүүлүгүнүн негизги жана маанилүү фактору болуп, окуучунун чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүү эсептелет. Окуучулардын чыгармачылыгынын өнүгүүсү мектептеги системалуу билим берүүдөн, окутуунун алгачкы этабынан эле башталат. Демек, диссертацияда изилдөөгө алынган: “*Орто мектепте табыгый предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн технологиялары*” деген темасы анын актуалдуулугун толук негиздейт.

2. Диссертацияда белгиленген илимий жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негиздүүлүгүнүн деңгээли. Диссертациялык изилдөө учурунда иштелип чыккан илимий - теориялык жоболордун, жыйынтыктардын жана сунуштардын негизделишинин даражасы математикалык статистиканын методдору менен талданып, анын эффективдүүлүгү теория менен тажрыйбанын талаптарына дал келгендиги тастыкталган. Табыгый предметтердин курамындагы *физика* сабагын окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга көмөк көрсөтө турган педагогикалык шарттары белгиленген. Физиканы салтуу окутуу менен катар инновациялык, долбоорлоо окутуунун технологияларын колдонуу менен, окутуудагы дидактикалык принциптердин өз ара ылайыктуу колдонуунун теориялык жана методикалык маселелери негизделген. Изилдөөдөгү илимий - методикалык табылгалардын психопедагогикалык жана практикалык эффективдүүлүгү педагогикалык экспериментте текшерилип, анын

сандык мүнөздөмөлөрү математикалык аппараттар менен талданып, жыйынтык чыгарылган.

Диссертациянын структуралык түзүлүшү андагы коюлган милдеттерге дал келип, алардын ар биринин чечилиши логикалык ырааттуулукта, удаалаштыкта көрсөтүлгөн. Изилдөө иши киришүүдөн, төрт главадан жана алардын корутундуларынан, жалпы корутундудан жана пайдаланган адабияттардын тизмесинен (418), таблицалардан (14), сүрөттөрдөн (20) жана тиркемелерден турат. Жалпы көлөмү - 326 бет, анын ичинен диссертациялык текст - 240 бет, колдонулган адабияттар - 36 бет. Киришүүдө теманын актуалдуулугу, изилдөөнүн максаты жана милдеттери аныкталып, илимий жаңылыгы, теориялык жана практикалык мааниси жана коргоого коюлуучу жоболор чагылдырылган.

Изилдөөнүн биринчи милдети диссертациянын биринчи параграфында (*Дисс:11-40-беттер*) каралган. Анда изденүүчү тарабынан ишмердүүлүк жана чыармачылык түшүнүктөрүнүн табияты жана мазмууну талданган. Бул маселерге байланыштуу изилдөөлөргө талдоо жүргүзүлүп, окутуунун жаңы технологияларынын келип чыгышынын негиздери кенен берилген. Ишмердүүлүк жагдайга карата изденүүчү тарабынан Б.Г.Ананьевдин, А.Н.Леонтьевдин, С.Л.Рубинштейндин, В.В.Давыдовдун, Э.Мамбетакуновдун, А.Х.Маслоунун ж.б. окумуштуулардын эмгектери терең талданып, алардын изилдөөлөрүн өзүнүн ишинде кеңири колдонуу аракети жасалган.

Изилдөөнүн экинчи милдети диссертациянын экинчи параграфында (*Дисс:п. 1.2., 40-74 -беттер*) берилген. Анда окуучулардын чыгармачылыгын калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн негизги көрсөткүчтөрү болуп – топтолгон билимдердин системалуулугу, акыл-эс ишмердүүлүгүнүн рационалдуу жолдоруна ээ болуу, окутууну билимдердин топтому катары түшүнүү жана бир эле учурда билимдер аркылуу операцияларды жүргүзүүнүн ыкмаларын билүү, окуу процесси менен чыгармачылыктын калыптандыруусунун жана өнүгүүсүнүн ортосундагы карама-каршылыктарды жөнгө салуу белгиленген. Окуучунун окуу процессиндеги иш - аракети, ал багыттагы ишмердүүлүктү аткаруу билгичтиктеринин калыптануусуна алып келээри аныкталган. Окуучу өз алдынча иштөөнү өздөштүрүүдө максатты аныктоону, керектүү билим алууну, өзү кабыл алган абалдан чыгууну, ошондой эле анда жетишкендикти камсыздоо үчүн мугалим тараптан теориялык, моралдык жардам жана пайдаланууга каражаттар керектигин көрө билүү сапаттары калыптанат. Жыйынтыгында, окуучулардын чыгармачылыктуу иш аракети эффективдүү окутуусуз эч кандай ийгиликти алып келбей тургандыгы негизделген. Окуучулардын чыгармачылыгынын өнүгүшү мектеп партасынан,

окутуунун алгачкы этабынан башталат. Башка предметтер катары эле табигый предметтердин негиздерин үйрөнүү окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүгө ыңгайлуу шарт түзөт. Табигый предметтер боюнча чыгармачылык мүнөздөгү практикалык иштерди аткаруу аркылуу, окуучулар тапшырманы анализдөө менен ой сезиминде аны аткаруунун моделин түзөт, ал үчүн теориялык түшүнүктөрдү эсине келтирип, фактылар менен айкалыштырат жана ой жүгүртүүсү аркылуу түзүлгөн модель боюнча тапшырманы аткаруу процессине киришет жана тапшырманы аткарып бүтүп, жыйынтыгын жалпылоо, тактоо жана салыштыруу менен чыгармачылыгы калыптана баштайт деген тыянак чыгарат.

Изилдөөнүн *үчүнчү милдети* биринчи главадагы үчүнчү параграфта берилип (*Дисс.:п.1.3.,74-93-беттер*) анда изденүүчү тарабынан табигый предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылык иш - аракеттерин калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн педагогикалык модели иштелип чыккан жана аны окуу процессине киргизүүнүн педагогикалык шарттарды белгилеген, алар:

- окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүдөгү орто мектептердин функциялары жана милдеттери;
- орто мектеги мугалимдин квалификациясын өркүндөтүү – окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүн өнүктүрүүнүн негизи;
- физиканы проблемалуу окутуу;
- окуучулардын ой жүгүртүүсүн жөнгө салуу;
- окуучулардын жалпы жана предметтик компетенттүүлүктөргө ээ болуусу, алардын чыгармачылыкка багыт алуусунун таянычы.

Физиканы окутуу процессинде окуучуну чыгармачылыкка багыттоонун негизги таянычтарынын бири мугалим менен окуучунун ортосундагы кызматташтык болоору, ал аркылуу мугалим *биринчиден*, окуучулардын сыйурматына ээ болушу, *экинчиден*, эгерде предмет көргөзмөлүү, жеткиликтүү жана турмуш менен байланышта өтүлсө ага көңүл буруу менен мамиле жасалат де белгиленет. Ал эми *үчүнчүсү*, окуучулардын кызыгуусунун жана таң калуусунун натыйжасында ойлонууну жараткан, изденүүгө түрткөн суроолорду берүүсү менен коштолот, суроолордун берилиши менен проблемалык жагдай түзүлөт. Демек, аны чечүүнүн жүрүшүндө окуучуда шыктануу, өзүнө-өзү ишенүү, билим алууга жана көптү билип-үйрөнүүгө карата умтулуу сезимдери пайда болот. Окуучунун ишмердүүлүгүн калыптандыруунун негизинде анын белгилүү бир ыкмаларды үйрөнүүсү орун алган. Окуучу ишмердүүлүктүн кандайдыр бир ыкмасын үйрөнүү менен билимдин ар түрдүү натыйжаларын интеграциялоого көнүгөт жана максат коё билүү тажрыйбасын алат, демек өзүнүн ишмердүүлүгүн башкаруу процессин түшүнүү орун алат деген жыйынтык чыгарылган.

Ал эми *төртүнчү - бешинчи милдеттерди ишке ашырууда* (*Дисс.: п.2.3.,144-162-беттер*) изденүүчү, окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүнүн өнүгүүсү, аны көнүктүрүүчү ишмердүүлүктөн, өзгөчө

инновациялык, практикалык иштердин системасынан жана бир катар факторлордун таасири аркылуу өсүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болот деп негиздейт. Окутуунун жаңы технологияларын колдонуу аркылуу окуучулардын чыгармачылыгын өнүктүрүүгө болот; окуучулар билим алуу процессинде жаңы нерсени жарата алышпайт, бирок алган билимин өздөштүрүү мезгилинде ар кандай ыкмаларды практикада өз алдынча колдонушуп, өзүнүн турмушуна ылайыкташтырып, аны жаңыча чечүү менен аны ишке ашырышат. Анткени, окуучунун ички мүнөзүндөгү психологиялык жактан активдүүлүгү, ар кандай билим, ыкмаларды тез өздөштүрүүсү, тапкычтыгы практика жүзүндө ишти аткаруу үчүн зарыл билимге ээ болууга умтулат. Жаңы теманы презентациялоодо көрсөткөн өз алдынчалыгы, активдүүлүгү, негизги мазмундан башка окшош айырмачылыктарды көрө билүүсү чыгармачылыкты өнүктүрүүчү каражат катары каралат. *Долбоорлоп окутуу аркылуу окуучулардын чыгармачылыгын өнүктүрүүнү, алардын алган билимин, эсеке кызыгуусун эске алуу менен окутууну активдүү уюштурууну сунуш кылат.* Ал үчүн окуучуга жашоодо тааныш жана маанилүү болгон проблема белгеленип, аны чечүүдө окуучу мурунку жана жаңы ала турган билимдерин синтездейт. Убакыттын өтүшү менен долбоорлоп окутууну ишке ашыруу кандайдыр бир эволюцияга туш болду. Бул технология проблеманы чечүүдө окуучулардын ар түрдүү чөйрөдөгү билимдерин интеграциялоого мүмкүнчүлүк түзөт, алынган билимдерди практикада колдонууга жана жаңы идеаларды табууга жардам берет деген тыянак чыгарылган.

Төртүнчү главада (п.4.1 – 4.2) педагогикалык эксперимент, аны уюштуруу маселелери жана анын жыйынтыктары каралган (алтынчы милдет) Анда аныктоочу, изденүүчү жана окутуучу эксперименттерди уюштуруу жана алардын натыйжаларын талдоо, андагы сандык көрсөткүчтөрдүн таблицалык жана диаграммалык мүнөздөмөлөрү көрсөтүлгөн. Мындагы көрсөткүчтөр изилдөөнүн гипотезасында жана педагогикалык моделинде сунушталган технологиянын туура иштелип чыккандыгын негиздейт. Окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган окуу иштерин максаттуу уюштурууга арналган жоболор жана технологиялар педагогикалык экспериментте сынактан өткөрүлдү деп белгиленет. *Натыйжада, табигый предметтердин мугалимдери окуучулардын өз алдынча билим алуусун камсыз кылууга багытталган ар кандай формадагы окуу иштерин уюштуруунун методикалык жолдорун өздөштүрүшүп, эксперименталдык мектептердин окуучуларынын физикалык билимдеринин сапаты 15-20 процентке жогорулаганы статистикалык эсептөөлөр аркылуу тастыкталган.* Окуучулардын физикага болгон кызыгуусу өсүп, билим алууга болгон компетенттүүлүктөрүнүн деңгээли жогорулаганы, демек изилдөөнүн башталышында коюлган илимий – методикалык божомол негизделди деген жыйынтык чыгарылган.

3. Диссертацияда алынган илимий жыйынтыктын, корутундунун ишенимдүүлүгүнүн деңгээли. Диссертант илимий теманы аткаруунун алдында аныктоочу эксперименттерди жүргүзүү менен изилдөө ишинин максатын так аныктай алган. Физиканы салттуу окутууну байытуу иш багыттары жана интерактивдүү окутуу формаларын колдонуу каралган главада салттуу окутууну байытуу зарылдыгын ишке ашырууда диссертанттын өздүк иштелмелери ар бир класстар үчүн конкреттүү физикалык темалардын мисалында келтирилген. Диссертациянын эксперименталдык бөлүмүндө иштелген илимий-педагогикалык көрсөтмөлөр кеңири масштабда жүргүзүлгөн педагогикалык экспериментте сынактан өткөрүлгөн жана алынган натыйжалар математикалык статистиканын методдору менен талданып, критерийдин негизинде ишенимдүүлүктүн деңгээли аныкталган.

4. Диссертацияда алынган жыйынтыктардын практикалык маанилүүлүгү. Орто мектепте табигый предметтерди, анын ичинде физиканы окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүү боюнча жоболордун, көрсөтмөлөрдүн жана сунуштардын окуу ишине киргизүүгө ыңгайлуулугу;

окуучулардын өз алдынча таанып-билүүсүнүн өнүгүүсү аркылуу алардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүнүн өркүндөөсүнө зарыл болгон мүмкүнчүлүктөрдүн түзүлгөнү;

окуу процессинин чыгармачылык негизде жыйынтыктуу болуусу менен окуучулардын окуу иштеринин максатынын, формасынын жана стилинин өркүндөөсү;

иштелип чыккан технологиялар жана методикалык сунуштар табигый циклдеги предметтерди окуткан мугалимдин чыгармачылык менен иштөөсүнө оң таасирин тийгизет жана алынган жыйынтыктар мугалимдердин кесиптик квалификациясын жогорулатууда колдонууга болот деп негизделген.

Окуучунун сапаттуу билим алуусун шарттоочу окуучулардын өздүк факторлоруна анализ жасоо менен мугалимдер аларды үйрөнсө, анда окуучулардын алган билимин практикада колдонуу муктаждыгын күчөтүүсүнө басым жасоо менен алар окуучуларды физикага кызыктыра алышы мүмкүн экендиги аныкталган.

5. Диссертациянын жоболорунун, жыйынтыктарынын жарыяланышы жана авторефераттын маанисинин диссертациянын жалпы мазмуну менен дал келүүсү. Изилдөөнүн натыйжасында алынган теориялык жоболор жана сунуштар 35 илимий макала, эки кошумча окуу китеби - мугалимдер үчүн усулдук колдонмо түрүндө жарыяланган. Жарыкка чыккан макалалардын мазмуну диссертациялык иштердин мазмунун толугу

менен чагылдыра алат. Автореферат диссертациянын мазмунуна, ошондой эле андагы коюлган максатка жана милдеттерге толугу менен дал келет.

6. Диссертациянын мазмунуна жана жасалышына карата сын-пикирлер жана сунуштар. Автореферат жана диссертациянын материалдары менен толук таанышып чыгуудан кийин андагы белгиленген жетишкендиктер менен катар айрым мүчүлүштөр дагы кездешет, алар:

* диссертациянын темасы “Орто мектепте табыгый предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн технологиялары” деп аталганы менен, анда физиканы окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн маселелерине басым жасалган. Башка табыгый предметтерди дагы жалпы негизде караганда темага толук жооп берет эле.

- диссертациянын жалпы корутундусу жана практикалык сунуштар кеңири ачылбай калган.
- диссертациянын текстеринде айрым стилистикалык жана пунктуациялык каталар кетирилген, алар диссертацияда белгиленди.

7. Жыйынтыгында, Байсеркеев Аскарбек Эсеновичтин «Орто мектептерде табыгый предметтерди окутууда окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүктөрүн өнүктүрүүнүн технологиялары»-деген тема боюнча аткарылган диссертациялык ишин толук бүткөрүлгөн илимий квалификациялык эмгек катары баалоого болот. Диссертация Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясынын “Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу жөнүндөгү жобонун” 9-пунктунун талаптарына жооп берет, ал эми авторго 13.00.02 – окутуу жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (физика) адистиги боюнча педагогика илимдеринин доктору илимий даражасын ыйгарууга татыктуу деген тыянак чыгарууга болот.

Расмий оппонент: педагогика
илимдеринин доктору, профессор:

Ш. Алиев
19.06.2017-ж.

